

‘आगोको फिलुङ्गो’ कथामा प्रतिनिधित्व, पहिचान र प्रतिरोध

यसोदा राई

सार

प्रस्तुत शोधलेख विजय चालिसेद्वारा लेखिएको ‘आगोको फिलुङ्गो’ कथामा चित्रित प्रतिनिधित्व, पहिचान र प्रतिरोधका दृष्टिले सीमान्तकृत समुदायको अध्ययनसँग सम्बद्ध छ। यसमा सीमान्तकृत समुदायप्रति प्रभुत्वशाली वर्गको शोषण र उत्पीडनको अध्ययन साथै वर्गीय, लैङ्गिक प्रतिनिधित्व र पहिचान, सांस्कृतिक वर्चस्व र प्रतिरोध, अर्थको उत्पादन र ग्रहणको प्रक्रियाका अवस्था केकस्तो रहेको छ भन्ने जिज्ञासाको समाधान खोज्ने प्रयत्न गरिएको छ। यसका लागि सांस्कृतिक अध्ययन सम्प्रदायका स्टेवार्ड हलको अर्थको उत्पादन र ग्रहण सम्बन्धी मान्यतालाई कृति विश्लेषणको मुख्य आधार बनाइएको छ। अध्ययनका क्रममा ‘आगोको फिलुङ्गो’ कथाले नेपाली समाजमा राज्य सत्ताद्वारा सीमान्तमा पारिएका समुदायलाई दमनकारी उपकरणका माध्यमबाट दमन र उत्पीडनमा पारेको प्रसङ्गलाई जोडदार रूपमा उठाएको र सीमान्तकृत वर्गले आफूहरूमाथि गरिएको दमन र उत्पीडनका विरुद्ध सशक्त प्रतिरोध गरेको यथार्थलाई महत्त्वका साथ प्रस्तुत गरेको निष्कर्ष निकालिएको छ।

शब्दकुञ्जी : प्रभुत्वशाली, सीमान्तकृत, दमन, अर्थको उत्पादन, अर्थको ग्रहण, उत्पीडन, सांस्कृतिक वर्चस्व।

अध्ययनको विधि

प्रस्तुत शोधलेखमा विजय चालिसेद्वारा लेखिएको आगोको फिलुङ्गो कथाको प्रतिनिधित्व, पहिचान र प्रतिरोधका आधारमा अध्ययन गरिएको छ। तसर्थ यहाँ आगोको फिलुङ्गो कथालाई प्राथमिक सामग्रीको रूपमा उपयोग गरिएको छ। यस शोधलेखमा प्रतिनिधित्व, पहिचान र प्रतिरोधसम्बन्धी सैद्धान्तिक पर्याधारका लागि विभिन्न विद्वानद्वारा विभिन्न समालोचनात्मक ग्रन्थहरूमा व्यक्त तत्सम्बन्धी विचारलाई र विवेच्य कृति आगोको फिलुङ्गो कथावारे विभिन्न विद्वानका समालोचनात्मक लेखहरूलाई द्वितीयक सामग्रीका रूपमा उपयोग गरिएको छ। यी सबै सामग्रीको सङ्कलन गर्दा पुस्तकालयीय स्रोतको उपयोग गरिएको छ। यसरी प्रस्तुत अध्ययन गुणात्मक प्रकृतिको भएकाले सङ्कलित सामग्रीको अर्थानुपनका लागि मुख्यतः सघन पाठविश्लेषणको पद्धति अंगालिएको छ र विषयको पुष्ट्याइँका निमित्त आगमनात्मक पद्धतिको उपयोग गर्दै प्रतिनिधित्व, पहिचान र प्रतिरोधलाई सङ्केत गर्ने कथाकै साक्ष्यका आधारमा निष्कर्ष निकाल्ने काम भएको छ।

प्रस्तुत शोधलेखमा सीमान्तीयता सम्बन्धी प्रतिनिधित्व, पहिचान र प्रतिरोधका आधारमा आगोको फिलुङ्गो कथामा व्यक्त सीमान्तीयताको विश्लेषणका क्रममा उक्त कथामा सीमान्तकृत समुदायप्रति प्रभुत्वशाली वर्गको दमन र उत्पीडन, सांस्कृतिक वर्चस्व र प्रतिरोध के कस्तो रहेको छ भन्ने विषय र सीमान्तकृत समुदायले देखाएको प्रतिरोधी चेतनाको पनि विश्लेषण गरिएको छ।

विषय परिचय

विजय चालिसे (वि.सं २००८) प्रगतिवादी नेपाली कथाकार हुन्। चालिसेले विशेष गरी नेपाली आख्यानका क्षेत्रमा आफ्नो पहिचान बनाएका छन्। उनले कुहिरोमा रुमलिएको जिन्दगी (२०३०) बाट कथायात्रा प्रारम्भ गरेका हुन्। कथाकार विजय चालिसेले मानव जीवनका विसङ्गति र विडम्बनाहरूलाई प्रष्टसँग उनका कथाहरूमा उतारेका छन्। उनका कथाहरूमा मुक्ति वा स्वतन्त्रताको इच्छा राख्ने मानिसले गर्ने विद्रोह तथा सम्झौता दुबैलाई अत्यन्तै प्रभावकारी ढंगले प्रस्तुत गरेका छन् साथै समाजका सम्भ्रान्त वर्गका मानिसहरूले निम्न वर्गका गरिव, सीमान्तकृत तथा पिछडिएका मानिसहरूप्रति गर्ने शोषण तथा अन्याय

र अत्याचारलाई लक्षित गर्दै परिवर्तनमुखी विचारधारा व्यक्त गरेका छन्। कथाकारले आफूभित्रको राजनीतिक सजकतालाई आख्यानिकरण गर्ने सिलसिलामा प्रतीकका माध्यमबाट विगतका वर्षहरूमा देशमा सत्तासीन प्रजातन्त्र विरोधी शासन व्यवस्था त्यस शासन व्यवस्थाका लोक विरोधी गतिविधिहरू जताततै ब्याप्त अन्याय र अत्याचार आदिलाई बडो जीवन्त ढंगले उनका कथाहरूमा उद्घाटन गरेका छन्। यसका साथै स्थानीय राजनीतिभित्र देखिएका आपराधिककार्य र विकृतिहरूको पनि पर्दाफास गर्ने काम उनले गरेका छन्। यसै सन्दर्भमा उनले आन्दोलनको समयमा नागरिकहरूले पाएको पीडा र यातनालाई पनि यथार्थ रूपमा प्रस्तुत गरेका छन्। समाजमा पुरुषहरूको पितृसत्तात्मक प्रवृत्तिलाई बडो गम्भीर भएर उनले नारीवादी दृष्टिकोणले हेरेका छन्।

सांस्कृतिक अध्ययनमा मूलतः केन्द्र र परिधिबाट बिचको सांस्कृतिक सम्बन्धका साथै पहिचान, प्रतिनिधित्व र प्रतिरोधको स्थितिको अध्ययन महत्वपूर्ण मानिन्छ। सांस्कृतिक अध्ययनले जातीय, वर्गीय, लैङ्गिक, राजनीतिक लगायत बहुसांस्कृतिक कोणबाट कृतिको विश्लेषण गर्दछ। यही सांस्कृतिक अध्ययनलाई आधार मानि प्रस्तुत अध्ययन पत्रमा स्टेवार्ड हलको अर्थको उत्पादन र ग्रहणको प्रक्रियालाई आधार बनाई लैङ्गिक पहिचान, वर्गीय पहिचान, प्रतिनिधित्व र प्रतिरोधको सांस्कृतिक अवस्थाको अध्ययनका लागि निश्चित विश्लेषणको आधार बनाइएको छ। प्रस्तुत अध्ययन पत्रमा यिनै उपर्युक्त सांस्कृतिक अध्ययनका मान्यताको एउटा निश्चित र मानक अवधारणात्मक ढाँचा निर्माण गरी विजय चालिसे द्वारा लेखिएको 'आगोको फिलुको' कथाको विश्लेषण गरिएको छ।

सैद्धान्तिक पर्याधार

साहित्यिक कृतिमा प्रतिनिधित्व, पहिचान र प्रतिरोध चेतनाको खोजी गर्नु पर्दछ भन्ने मान्यता बेलायती सांस्कृतिक अध्ययन परम्पराबाट विकसित भएको हो। स्टुआर्ट हलले सांस्कृतिक अध्ययन र यसको मार्क्सवादसँग भएका भेट र मोडहरूका विषयमा महत्वपूर्ण मान्यता राखेका छन्। यी मान्यताले पछि ब्रिटेन, अमेरिका, अष्ट्रेलिया र भारतमा समेत सांस्कृतिक अध्ययनमा प्रत्यक्ष वा परोक्ष ढंगले प्रभाव पारेको देखिन्छ (सुवेदी, २०७०, पृ. १२१)। प्रतिनिधित्व र प्रतिरोधलाई आधार बनाएर स्टुआर्ट हलले बेलायती मिडिया र साहित्यको अध्ययन प्रारम्भ गरे। कृतिभित्र कुनै न कुनै जाति, वर्ग र समूहको उपस्थिति रहेको हुन्छ। सांस्कृतिक अध्ययनको मुख्य प्रश्न प्रतिनिधित्वको प्रश्न हो (गुरुङ, भृकुटी, पृ. १०७)। सांस्कृतिक अध्ययनको चासो सांस्कृतिको केन्द्रमा भन्दा किनारा र तल्लो तहतिर रहेको हुन्छ। पाठभित्र को दमित छ, कसलाई केन्द्रले पाखा लगाएको छ वा सीमान्तीकृत समुहमा को को छन भन्ने कुराको अध्ययन नै सर्वोपरी महत्त्व राख्दछ। खास गरी सामाजिक वर्ग, लिङ्ग, जातीयता, यौनिकता आदिसँग जोडिएर सांस्कृतिक संस्था र प्रतिनिधित्वका मार्फत कसरी सांस्कृतिक मूल्य, अर्थ र पहिचानलाई स्थापित गरिन्छ भन्ने कुराको गहिरो विश्लेषण सांस्कृतिक अध्ययनमा गरिन्छ (गिरी, २०७०, पृ. १७)। सांस्कृतिक अध्ययनको एक महत्त्वपूर्ण अवधारणाको रूपमा प्रतिनिधित्वलाई लिइन्छ। प्रतिनिधित्वले समाजको निश्चित संरचना र त्यस संरचनामा जनताको प्रतिनिधित्वलाई जनाउँछ। सांस्कृतिक अध्ययनमा पाठ भनेको प्रतिनिधित्वको संरचना हो। पाठात्मक अध्ययनबाट अर्थहरूलाई उद्घाटन र विश्लेषण गर्ने कार्य गरिन्छ। यसमा भिन्न व्यवहार अभ्यास वस्तु आदिलाई सङ्केतीकरण गरिन्छ र यिनै सङ्केतीकरण गरिएका कुराहरूबाट अर्थको उत्पादन पनि हुन्छ (गिरी, २०७०, पृ. ३२)। प्रतिनिधित्व तथा अप्रतिनिधित्वको संरचनामा सवाल्टर्नको उपस्थिति वा अनुपस्थितिको अवस्थाका बारेमा पनि गहन अध्ययन विश्लेषण गर्न सकिन्छ। शक्ति केन्द्रको हैकमबाट सबैभन्दा बढी प्रताडित बन्ने त निमुखा सवाल्टर्न वर्ग नै हुन। यस अर्थमा साहित्यमा पनि सवाल्टर्नको स्थिति कुनै अवस्थाबाट प्रकट हुँदै आएको छ भन्ने बारे साहित्यमा शक्ति, म्रष्टा र सवाल्टर्नको प्रतिनिधित्वको दृष्टिकोण महत्त्वपूर्ण हुन्छ (श्रेष्ठ, २०६८, पृ. २६)। जहाँ शक्तिको अभ्यास देखा पर्दछ, त्यहाँ नै त्यसको प्रतिकारको सम्भावना पनि साथसाथै मौलाउँछ। त्यसैले शक्तिको अभ्यास र त्यसको प्रतिरोधलाई छुट्टाछुट्टै नभएर एउटै प्रक्रियाका दुई भागको रूपमा हेरिनुपर्दछ (उप्रेती, २०६८, पृ. ४३)। पहिचानसँगै जोडिएर आउने विषय प्रतिनिधित्व हो। प्रतिनिधित्व पनि यथार्थको सामान्य प्रतिविम्बन नभई सांस्कृतिक निर्मित हो र हामी कस्ता छौ भन्ने कुरा पनि हो। प्रतिनिधित्व भनेको जाति, जनजाति, दलितको उपस्थिति हो भने साहित्यमा यिनलाई कसरी चित्रण गरिएको

छ भन्ने कुराको विश्लेषण हो (भट्टराई, २०६६, पृ. १७९)। प्रतिरोध अन्तर्गत सीमान्तीकृत वर्गले आफ्नो अस्तित्वको लागि गरेको सङ्घर्षको अध्ययन गरिन्छ। सीमान्तकृत वर्गले प्रभुत्वशाली वर्गकै संस्कृतिलाई पछ्याएर विलय भएको छ की आफ्नो पृथक पहिचानको लागि सङ्घर्ष गरेको छ भन्ने कुरा नै प्रमुख कुरा हो। कृतिमा प्रभुत्वशाली संस्कृतिलाई कसरी प्रस्तुत गरिएको छ भन्ने कुरा पनि हेरिन्छ (गुरुङ, २०७०, पृ. १०७)। संस्कृति भनेकै अर्थको उत्पादन तथा वितरण हो अनि अर्थ के बाट निसृत हुन्छ ? यसको उत्तर छ प्रतिनिधित्वको व्यवस्थाबाट (फुकोका शब्दमा विशिष्ट विमर्शात्मक संरचनामा) अर्थको उत्पादन गर्छन र त्यस अर्थले विभिन्न ब्यक्ति, समुदाय, जाति, समूहको प्रतिनिधित्वलाई सङ्केत गर्छ। त्यस्तो प्रतिनिधित्वले तिनका विभिन्न खाले पहिचानलाई व्यक्त गर्छन र शक्ति सम्बन्धमा तिनको हैसियतलाई स्पष्ट पार्छन (पाण्डेय, २०७३, पृ. ८९)। सांस्कृतिक समुदायमा प्रतिनिधित्व भनेकै राजनीतिबाट निर्माण गरिएका हुन्छन्। निमुखा, दलित, उपेक्षित, सीमान्तकृत वर्गको प्रतिनिधित्व गर्ने प्रयासले तिनै समूहप्रति सांस्कृतिक अपमान र हिंसा समेत हुने स्थिति भने रहिरहन्छ। यसरी शक्ति सम्बन्धमा वास्तविक समूहको वास्तविक प्रतिनिधित्वको खोजी नै सांस्कृतिक अध्ययनको विषय बन्छ। विजय चालिसेका आगोको फिलुङ्गो कथामा प्रभुत्वशाली वर्ग, अधीनस्थ वर्ग विचको शक्ति सङ्घर्षका साथै लैङ्गिक पहिचान, प्रतिनिधित्व तथा प्रतिरोध जस्ता पक्षलाई मूल आधार तत्त्वका रूपमा लिएर प्रतिनिधित्व, पहिचान र प्रतिरोधको विश्लेषण गरिएको छ।

प्रतिनिधित्वका सन्दर्भमा वर्गीयता

प्रस्तुत कथामा वर्गीय सन्दर्भमा प्रभुत्वशाली वर्ग र अधीनस्थ वर्ग गरी दुईवटा वर्गको प्रतिनिधित्व रहेको छ। प्रभुत्वशाली वर्गका रूपमा टोलमुलिहर, टोलका सुरक्षामा खटाइएका सुरक्षाकर्मीहरू र प्रजातन्त्र विरोधीहरूको प्रतिनिधित्व रहेको छ भने अधीनस्थ वर्गमा समाख्याता (म पात्र) उनका श्रीमती, नाबालक छोरा, दमित प्रजातन्त्र प्रेमी टोलवासीहरूका प्रतिनिधित्व रहेको छ। प्रभुत्वशाली वर्गले आफ्नो शक्ता टिकाउनका निमित्त वन्दव्यापारदेखि लाठी बन्दुकसम्म आफ्नो हातमा कब्जा गरी टोलवासीलाई अधीनस्थ बनाइराखेका कारण उनीहरूले प्रभुत्वशाली वर्गको प्रतिनिधित्व गरेका छन् भने धेरै समयको कालखण्डदेखि शोषण र दमनको मारमा परेर अन्धकारमा रुमल्लिइ त्रास जिन्दगी विताइराखेका वर्गले अधीनस्थ वर्गको प्रतिनिधित्व गरेका छन्। प्रभुत्वशाली वर्गले अधीनस्थ टोलवासीलाई शक्तिको पहुचभन्दा राखेका छन्। उनीहरूलाई अत्यावश्यक सेवा र सुविधाबाट पनि वञ्चित बनाएका छन्। अधीनस्थ टोलवासीले टोलका सेवा र सुरक्षा गर्न र त्यस बापत सबै टोलवासी मिलेर उनीहरूको भरणपोषण गर्ने प्रतिवद्धताका साथ टोलमुलीहरू छानेका हुन्छन्। टोलवासीले आफ्नो टोलको सुरक्षाको जिम्मा दिएको धेरै वर्ष वित्दा पनि उनीहरूले जुन कुराको अपेक्षा गरेर टोलमुलिहरूलाई टोलको जिम्मेवारी दिएका हुन्छन्। त्यसको ठिक विपरीत टोलको विकास र सुरक्षा गर्नुको सट्टा टोलमा सामाजिक विखण्डन ल्याउनुकासाथै टोललाई आवश्यक सेवा सुविधाबाट वञ्चित बनाएका हुन्छन्। त्यसै कारणले प्रस्तुत पाठमा असन्तुलन खालको शक्ति सम्बन्ध रहेको देखिन्छ।

प्रतिनिधित्वका सन्दर्भमा लैङ्गिकता

लैङ्गिकताका सन्दर्भमा मुख्यतया समाख्याता (म पात्र) उनका नाबालक छोरा पुरुषपात्रका रूपमा आएका छन् भने महिला पात्रका रूपमा समाख्याताका श्रीमती आएका छन्। त्यसै गरी अन्य टोलवासी, सुरक्षाकर्मीहरूको प्रतिनिधित्व देखिएतापनि लैङ्गिक हिसावले कथामा पहिचान दिइएको छैन। प्रस्तुत कथामा समाख्याता प्रमुख पात्रकै रूपमा आएको छ। ऊ प्रजातान्त्रिक जनआन्दोलनमा जान खोजिरहदा श्रीमतीले असुरक्षाको कारण रोकेकी हुनाले ऊ घरभित्रै थुनेर वस्न बाध्य भएको छ। समाख्याताको नाबालक वच्चा घरभित्र वस्न नचाहेको, छिनिछिनमा वाहिर निस्कन खोजेको प्रसङ्गले पनि उसमा प्रजातन्त्र र स्वतन्त्रता प्रतिको चाहना अभिव्यक्त भएको कुरालाई बुझ्न सकिन्छ। महिला पात्र समाख्याताको श्रीमती भनिएको छ। कथामा उनको नाम कतै उल्लेख नगरिएको कारण उनको लैङ्गिक पहिचानलाई कमजोर देखाइएता पनि शक्ति र सङ्घर्षका हिसावले सशक्त पात्रका रूपमा प्रतिनिधित्व गराइएको छ। महिला (समाख्याताको श्रीमती) ले सुरुमा असुरक्षाका कारण आफ्नो

श्रीमानलाई बाहिर जानबाट रोकेकी छन् । उनको छोरालाई सुरक्षाकर्मीको गोली लागेर मृत्यु भएपछि मृतक छोरालाई काधमा बोकी रणचण्डीको रूप धारण गरी आन्दोलनको अग्रपङ्क्तिमा सहभागी भएकी छन् । यस प्रसङ्गले प्रस्तुत कथामा लैङ्गिक हिंसावले पुरुष भन्दा महिलालाई शक्तिशाली र विद्रोही पात्रका रूपमा प्रतिनिधित्व गराइएको कारण लैङ्गिक हिंसावले प्रस्तुत कथा सशक्त रहेको छ ।

अर्थको उत्पादन र ग्रहणको प्रक्रिया

प्रस्तुत सङ्कथनमा स्टुआर्ट हलको अर्थको उत्पादन र ग्रहणको प्रक्रियालाई हेर्दा यस पाठमा उत्पादित अर्थलाई ग्रहण गर्ने सन्दर्भमा दुई वटा प्रक्रियाहरूको व्याख्या गरिएको छ । प्रभुत्वशाली वर्गले उत्पादन (इन्कोडिङ) गरेको अर्थलाई ग्रहण (डिकोडिङ) गर्ने सन्दर्भमा समाख्याताका परिवार लगायत सम्पूर्ण अधिनस्थ टोलवासीहरूले स्वीकार गर्न चाहेका छैनन् । प्रभुत्वशाली वर्गले अधिनस्थ वर्गमाथि दमनकारी उपकरणका माध्यमबाट अर्थलाई लादने काम गर्दै आएका छन् । प्रभुत्वशाली वर्गले टोलवासीलाई डर, त्रास, धम्की दिएका कारण उनीहरूले त्यस विरुद्ध कुनै पनि प्रतिकार र प्रतिरोध गर्न सकेका हुँदैनन् । जव प्रभुत्वशाली वर्गको अन्याय र अत्याचार बढ्न थाल्छ यसको परिणाम स्वरूप समाख्याताको नावालक छोरोलाई सुरक्षाकर्मीको गोली लागि मृत्यु हुन्छ । आमाले मृतक छोरोलाई कारखीमा च्यापेर दमनको खरो प्रतिरोधमा उत्रिन्छन् । त्यो अद्भूत दृश्य देखेर सबै अधिनस्थ टोलवासी एक जुट भएर आन्दोलनमा सहभागी भई विद्रोह गर्न थाल्छन् । यसरी सीमान्तकृत वर्गले प्रभुत्वशाली वर्गबाट उत्पादित अर्थलाई दमनको उपकरणका माध्यमबाट केही अवस्थासम्म स्वीकार गरे पनि क्रमवद्ध रूपमा उनीहरू अस्वीकारको तहमा पुगेर विद्रोह गर्न थाल्छन् । त्यसैले प्रस्तुत पाठका उत्पादित अर्थको ग्रहणको प्रक्रियामा पनि क्रमशः परिवर्तन भएको देखाइएको छ । अधिनस्थ वर्गलाई कालान्तरमा आएर सशक्त विद्रोही चेतनाका साथ प्रतिरोधी पात्रका रूपमा उनीहरूलाई प्रस्तुत गराइएको छ ।

सांस्कृतिक वर्चस्व र प्रतिरोध

प्रस्तुत पाठमा दुई प्रकारका संस्कृतिहरूको प्रतिनिधित्व रहेको छ । एउटा प्रभुत्वशाली संस्कृति रहेको छ भने अर्को अधिनस्थ संस्कृति रहेको छ । टोलमुलीहरू, सुरक्षाकर्मीहरू, उनीहरूका आसेपासे र प्रजातन्त्र विरोधी वर्गले प्रभुत्वशाली संस्कृतिको प्रतिनिधित्व गरेका हुनाले उनीहरू प्रभुत्वशाली वर्गमा पर्दछन् भने समाख्याता उनका परिवार र अधिनस्थ टोलवासीले अधिनस्थ संस्कृतिको प्रतिनिधित्व गरेका हुनाले उनीहरू अधिनस्थ वर्गमा पर्दछन् । प्रभुत्वशाली वर्गले बन्द ब्यापारदेखि लाठी बन्दुकसम्म आफ्नो हातमा कब्जा गरी सीमान्तकृत समुदायलाई अधिनस्थ बनाइ राखेका कारण सांस्कृतिक वर्चस्वका हिसाबले प्रभुत्वशाली संस्कृतिकै वर्चस्व रहेको कुरा प्रष्ट हुन्छ । प्रभुत्वशाली वर्गले टोल सुरक्षा, संरक्षण र हेरचाहको जिम्मा लिएका हुन्छन् भने उनीहरूबाट नै टोल असुरक्षित बन्दै गएको स्थितिरहेको छ । टोलवासी संगठित भएमा आफुहरू असुरक्षित हुने डरले टोललाई फुटाउने, मिल्न नदिने जस्ता कामहरू प्रभुत्वशाली वर्गले गर्दै आएका हुन्छन् । यसरी दमनकारी उपकरणहरूको प्रयोग गरी प्रभुत्वशाली संस्कृतिले आफ्नो वर्चस्वलाई कायम राख्ने प्रयास गरिरहेका हुन्छन् । कालान्तरमा प्रभुत्वशाली वर्गले अधिनस्थमाथि गरेको अन्याय, अत्याचारको सीमा नाघेर जान्छ त अधिनस्थहरूमा धर्मको बाँध फुट्न थाल्छ र खुलेआम प्रतिरोध गर्न थाल्छन् । यस भनाइलाई तलका साक्षीले प्रष्ट पार्दछ :

हाम्रो टोलको शान्ति र उज्यालो खोस्ने यी वद्मासहरू हुन् । यिनका विरुद्ध हामी एकजुट भएर लड्नुपर्छ । यसरी जुलुसमाथि चलाइएका गोलीलाई थिचोलेर एउटा वुलन्द आवाज निस्कन्छ (पृ. २१६) ।

प्रस्तुत अधिनस्थ वर्गमा पुरै प्रतिरोधी चेतना आइसकेको कुरालाई संङ्केत गरेको छ । अधिनस्थ वर्ग दबिएका र दबाइएका कारण अन्धकारमा रहन बाध्य भएको कुराको पनि खोलुवा भएको छ । ती दवाउन खोज्ने सत्ताधारी वर्गलाई कुनै हालतमा पनि नछाड्ने, तिनीहरूका विरुद्ध आफुहरू लडिरहने र शान्ति र न्याय प्राप्तिका लागि डटिरहने प्रसङ्गबाट व्यक्त भएको छ । दमन गर्ने क्रममा

टोलवासी र सुरक्षाकर्मीबीच दूलो भडप हुन्छ । समाख्याता बाहिर निस्कन खोज्दा असुरक्षाको डर देखाएर उनका श्रीमतीले जान दिएकी हुदैन । समाख्याताका नाबालक बच्चाालाई झ्यालमा गोली लागेर मृत्यु भएपछि उक्त मृतक बच्चाालाई आमाले च्यापेर अग्र रूप लिई जुलुसको अग्रपङ्क्तिमा उभिन्छन् । यस घटना पछि टोलवासीहरू पनि सडकमा एकाएक निस्केर विरोध गर्न थाल्छन् । त्यस पछि जुलुसका सहभागीमा दूलो उत्साह थपिन्छ र त्यो शब्दमा प्रकट हुन्छ । उज्यालो फिर्ता लिनछौं, उज्यालो फिर्ता लिनछौं । प्रस्तुत पाठमा सांस्कृतिक वर्चस्वमाथि प्रतिरोधका साथै प्रतिप्रभुत्वको अभ्यास पनि भएको छ । प्रभुत्वशाली संस्कृतिले गरेको ज्याजती र अन्याय विरुद्ध प्रतिरोधी आवाजहरू व्यक्त भएका छन् । यसले प्रभुत्वशाली संस्कृति र अधीनस्थ संस्कृतिका बिचको शक्ति संघर्षको प्रक्रियालाई प्रष्ट देखाएको छ । शक्ति संघर्षको क्रममा अधीनस्थ संस्कृतिले प्रभुत्वशाली संस्कृतिलाई विस्थापित गरी आफु स्थापित हुन खोजेको प्रसङ्गलाई उपर्युक्त सङ्कथनले प्रष्ट सङ्केत गर्नुका साथैखोसिएको प्रजातन्त्र र स्वतन्त्रतालाई उनीहरूले फिर्ता गरेरै छाड्ने अडान लिएको सन्दर्भबाट जोडदार प्रति प्रभुत्वको अभ्यास भएको कुरा माथिका हरफबाट प्रष्ट भएको ।

प्रतिनिधित्वका सन्दर्भमा लेखकीय दृष्टिकोण

प्रस्तुत कथामा प्रतिनिधित्वका सन्दर्भमा कथाकारले सीमान्तीयहरूको उपस्थितिलाई विशेष महत्त्व दिएका छन् । शक्ति र सत्ताबाट किनारामा रहेका अथवा शक्ति केन्द्रको हैकमबाट प्रताडित बन्ने निमुखा नै सवाल्टर्न वर्ग हुन । सवाल्टर्नहरू बोल्नसक्दैनन् भने वोलीदिनुपर्छ भन्ने सन्दर्भमा कथाकारले सवाल्टर्नहरूमाथि न्याय गरेका छन् । लेखकले दबिएका र दबाईएका आवाजको खोजी गर्दै इतिहासमा नलेखिएकाहरूको इतिहासको पुर्नःलेखन गर्ने काम सशक्त ढंगले गरेका छन् । साथै उनले सवाल्टर्नहरूको दबिएको आवाजलाई प्रखर रूपमा उठाउने काम गरेका छन् । यस प्रसङ्गलाई तल दिएका साक्षले अभिष्ट प्रष्ट पार्दछ :

‘मेरो छोरा मर्दैन, यी राक्षसहरूले मारन सक्दैनन् यसलाई’ उनी विक्षिप्त भै छोरालाई छातीमा टास्छे र सरासर तल भर्छे । रोक्दा रोक्दै पनि ऊ घर बाहिर निस्कन्छे र जुलुसको अग्रभागमा मृत छोरालाई काखीमा बोकेर राक्षस दमन गर्न निस्केको भगवती भै निःशस्त्र अधि वद्धे (पृ. २२८) । समाख्याताको नाबालक छोरा प्रजातन्त्रको प्रतीकका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । ऊ अन्धकार घरभित्र बस्न चाहदैन । यसको मतलव ऊ प्रजातन्त्र चाहन्छ । निरंकुश शासन चाहदैन । उनका आमाले भित्र थुनेर राख्न खोज्दा पनि बारम्बार बाहिर निस्कने प्रयास गर्छ यो भनेको उसको प्रजातन्त्र प्रतिको एकोहोरो चाहना नै हो । अचानक बच्चाले झ्याल खोलेर बाहिर निस्कदा सुरक्षाकर्मीको गोली लागेर बच्चाको मृत्यु हुन्छ । एकाशी उनका आमाले मुखबाट यस्तो चर्को आवाज निस्कन्छ : मेरो छोरो मर्दैन, यी राक्षसहरूले मारन सक्दैनन् भन्दै मृत छोरालाई च्यापेर आन्दोलनको अग्रपङ्क्तिमा होमीन पुगिन्छन् ।

इतिहास अमूल्य छ तर सवाल्टर्न वर्गका लागि इतिहास निष्ठुर छ भन्ने प्रसङ्गलाई लेखकले उल्टाएर इतिहास विहिन, शक्ति विहिन, सत्ताको किनारामा रहेका सवाल्टर्न वर्गले जिउने क्रममा भोगिरहेका दुःख, कष्ट र शक्ति संघर्षका कथाहरूलाई उनले उत्खनन गरेका छन् । उनले जैविक बुद्धिजीवीको काम गरेर सवाल्टर्नहरूका लागि न्याय गरेको देखिन्छ । यसलाई सवाल्टर्न अध्ययनको सिद्धान्तका दृष्टिकोणबाट हेर्दा लेखकीय शक्ति पनि भन्न सकिन्छ । प्रस्तुत कथामा लेखकले सवाल्टर्नहरूका पक्षधरतालाई आत्मसाथ गरी प्रतिप्रभुत्वको दृष्टि अभिव्यक्त गर्नुका साथै एकोहोरो प्रजातन्त्रको चाहनालाई उनले आदर्शाकरण गर्न खोजेको कुरा पनि प्रष्ट देखिन्छ ।

निष्कर्ष

विजय चालिसेले आगोको फिड्लुगो कथामा तात्कालीन निरङ्कुश राणाशासनले नेपाली जनतालाई दिएको पीडा, दुःख र कष्टलाई जीवन्त रूपमा चित्रण गरेका छन् । प्रभुत्वशाली राज्य सत्ताले अधीनस्थ जनतामाथि गरेको अन्याय र अत्याचारलाई अनाबूत गर्ने काम पनि कथाकारले गरेका छन् । प्रस्तुत पाठमा प्रभुत्वशाली वर्गले गरेको दमनलाई सुरुका अवस्थासम्म अधीनस्थ जनतालाई स्वीकार गर्न बाध्य बनाइए पनि कालान्तरमा आएर अधीनस्थ वर्गले सशक्त विद्रोह गरेको कुरालाई उजागर गरेका

छन् । टोलवासीहरू आफ्नो उन्मुक्तिका लागि खुलेआम सडक आन्दोलनमा उत्रिएर निरंकुश तानाशाहका विरुद्धमा विरोध गरेका छन् । यो प्रसङ्गले पनि उनीहरू सबैमा प्रजातन्त्र प्रतिको एकोहोरो चाहना रहेको कुरा स्पष्ट हुन आएको छ । प्रस्तुत कथामा समाख्याताको नाबालक बच्चा प्रजातन्त्रको प्रतीक बनेर आएको छ । उसले निरंकुश शासन चाहदैन । परिवर्तन चाहन्छ । स्वतन्त्रता चाहन्छ । त्यसका प्राप्तिका लागि ऊ निरन्तर संघर्षरत देखिन्छ । आमा-बुबाले बन्द गरेको झ्याल ढोकालाई खोलेर निरन्तर बाहिर निस्कने प्रयास गर्नु भनेकै उसको निरङ्कुश शासनप्रतिको प्रतिरोध हो भन्ने कुरा प्रष्ट देखिन्छ ।

यसरी प्रस्तुत पाठमा तात्कालीन राज्य सत्ताको तानाशाही प्रवृत्तिले अधीनस्थ समुदायलाई दमन, उत्पीडन गरिरहेको र दमित, उत्पीडित जनताले उन्मुक्तिका लागि सशक्त प्रतिरोध गरेको कुरालाई लेखकले उदाङ्गो पार्नुका साथै सीमान्तकृत जनताले भोगेका वास्तविकतालाई उजागर गर्दै अधीनस्थ समुदायको प्रतिरोधका माध्यमबाट उनले प्रगतिशील विचारधारालाई सशक्त ढङ्गले व्यक्त गरेका छन् ।

सन्दर्भसामग्री सूची

- उप्रेती, सञ्जीव (२०६८), सिद्धान्तका कुरा, काठमाडौँ : अक्षर क्रियसन्स ।
- गिरी, अमर (२०७०) “सांस्कृतिक अध्ययनका मूलभूत सिद्धान्तहरू” भृकुटी-१९, भृकुटी, एकेडेमिक पब्लिकेसनस ।
- गुरुड, सुसान्त (२०७०), “भूमण्डलीकरण र सांस्कृतिक अध्ययन” भृकुटी-१९, भृकुटी, एकेडेमिक पब्लिकेसनस ।
- चालिसे, विजय, गरिमा, पूर्णाङ्क-८९, वर्ष ९, अङ्क ५ ।
- पाण्डेय, ताराकान्त (२०७३), मार्क्सवाद, सांस्कृतिक अध्ययन र साहित्यको समाजशास्त्र, ललितपुर : साभ्ना प्रकाशन ।
- बराल, ऋषिराज (२०७३), मार्क्सवाद र सवाल्टर्न अध्ययन, ललितपुर : साभ्ना प्रकाशन ।
- भट्टराई, रमेशप्रसाद (२०७७), सांस्कृतिक अध्ययनको सिद्धान्त र नेपाली सन्दर्भ, काठमाडौँ : भुडीपुराण प्रकाशन ।
- श्रेष्ठ, तारालाल (२०६८), शक्ति, स्रष्टा सवाल्टर्न, काठमाडौँ : डिस्कोर्स पब्लिकेसन ।
- सुवेदी, अभि (२०७०), साहित्य र आमवृत्त, काठमाडौँ : मदर पब्लिकेसनस ।
- सुवेदी, राजेन्द्र (२०७३), सांस्कृतिक अध्ययन र नेपाली साहित्य, काठमाडौँ : पाठ्यसामग्री प्रकाशन ।